

“QO’RQUV” KONSEPTINI IFODALOVCHI LEKSIK-SEMANTIK VOSITALARNING KLASSIFIKATSIYASI

Obloqulova Shodiya Tojimurot Qizi

Mirzo Ulug’bek nomidagi
O’zbekiston Milliy Universiteti
Xorijiy filologiya fakulteti magistranti.

Annotatsiya: Mazkur maqolada so‘nggi yillarda tilshunoslikda asosiy mavzulardan biri bo‘lgan salbiy his-tuyg‘ularni bildiruvchi leksik sohaning leksik-semantik tahlilining ahamiyati, uni to‘g‘ri o‘zlashtirishdagi o‘rni va mohiyatini atroflicha aniqlash haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: "qo‘rquv" konsepti, leksik vositalar, semantik vositalar, konsept, emotsional konsept, leksik soha, sema.

Abstract: This article deals with the significance of the lexical-semantic analysis of the lexical field denoting negative emotions, which has been one of the main topics in linguistics in recent years, and the detailed determination of its role and essence in its proper mastery.

Keywords: "fear" concept, lexical tools, semantic tools, concept, emotional concept, lexical field, sema.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение лексико-семантического анализа лексического поля, обозначающего отрицательные эмоции, которое является одной из основных тем в лингвистике последних лет, и детального определения его роли и сущности в правильном его овладении.

Ключевые слова: концепт «страх», лексические средства, семантические средства, концепт, эмоциональный концепт, лексическое поле, сема.

Hozirgi vaqtda idrok va muloqotning roli ortib borishi bilan konsepsiya kognitiv tadqiqotlarning markaziy jihatiga aylandi. Tilshunos olim E.S.Kubryakovaning fikricha, insonning aqliy faoliyatiga xos bo‘lgan, uning bilim va tajribasini aks ettiruvchi barcha ma’nolar “ongda maxsus aqliy tuzilmalar ya’ni tushunchalar shaklida saqlanadi”. Tushunchaning lingvistik ma’nodan kengroq ekanligini ta’kidlab, ko‘pchilik olimlar tushunchaning shakllanishi uchun asos hissiy obraz, so‘z ma’nosi esa semantik komponentlar yig‘indisi yoki oilasi ekanligini o‘rganishgan. Semantik tahlilda semalar yig‘indisi tushuncha mazmunini bir butun sifatida ifodalay olmaydi, boshqacha aytganda, fikr yig‘indisi hech qachon lingvistik shaklda keng qamrovli ifoda topmaydi. Tushuncha konsepsiya sohasining birligi (tushunchalardan tashkil topgan psixik soha), ma’no esa tilning semantik makonining birligi (belgilar yordamida amalga oshirilgan tushuncha sohasining bir qismi) sifatida qaraladi. Ma’no o‘z semalari bilan tushunchani tashkil etuvchi ma’lum xususiyatlarni bildiradi, lekin uning semantik mazmunining faqat bir qismini ifodalaydi. Qiyosiy tadqiqotlarda zamonaviy tilshunoslikning lingvokulturologiya kabi sohasi alohida rol o‘ynaydi. Lingvomadaniyatshunoslik matnlarida tushuncha ya’ni konsepsiya turli nomlar bilan ifodalanadi: “ekzistensial ma’nolar”, “yakuniy tushunchalar”, “madaniy tushunchalar”.

Ba'zi o'zbek adabiy asarlari qo'rquv tushunchasini semantik sohada namoyon etish maqsadida tanlangan. Atoqli o'zbek yozuvchisi O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asarida qo'rquvga oid turli so'zlarni uchratish mumkin.

1. Shavkat Qudratovichningr angi gezarib ketti. Bu gapda "rangi gezarib ketish" qo'rquv iborasi mukammal qo'llangan.

2. Kobra seskanib ketti. Hatto ikki lunji shishib ketgandek bo'ldi. Seskanib ketti- iborasi birovning qo'rquvini ko'rsatishni aytmoqchi bo'lganida ishlatiladi.

3. Ko'z oldim oldimga tushib, chayqalib kettim. Agar kimdir matnni to'liq o'qimagan bo'lsa, bu tuyg'uni onasini qayta ko'ra olmaslikdan xavotirlangan o'g'li ifodalaganini tushunmasligi mumkin.

4. Yuragim sirqirab uyga yugurdim. Ushbu misolda qo'rquvning yurakka ta'sir qilishi mumkinligi ifodalangan.

Ko'pincha ruh, yurak, qo'rquv, sog'inish, qayg'u tushunchalari va axloqiy va hissiy holatlar bilan bog'liq bo'lgan tushunchalarning boshqa konfiguratsiyasi tushunchalar sohasini o'rganishda markaziy o'rinni egallaydi.

Qo'rquv, shubhasiz, atrofdagi voqelikning eng asosiy tushunchalaridan biridir. Ba'zi tilshunoslar qo'rquvning bir necha turlarini ajratib ko'rsatishadi, jumladan, tilshunos A.Vejbitskaya "qo'rquv ni "g'azab", "qayg'u" va "qoniqish" bilan birga insonning to'rtta asosiy hissiyotlaridan biri deb hisoblaydi. Shunday qilib, qo'rquv hissi tufayli yuzaga kelgan munosabatlarning madaniy tarkibiy qismi e'tibordan chetda qolishi mumkin emas. Qo'rquv har qanday jamiyat madaniyatining muhim tarkibiy qismidir. Shu sababli, bu murakkab hodisani oddiy insonlarning ongida qanday konseptuallashtirilganligini kuzatish qiziqarli ko'rinadi. Qo'rquv fundamental his-tuyg'ular ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, ushbu konsept (P.Ekman, V.Friesen, K.Izard, A.Wierzbicka, A.N.Leontiev, S.Rubinshtein va boshqalar), his-tuyg'ularning universallik, tanib olish, imkoniyat kabi asosiy xususiyatlariga ega.

Qo'rqish - xatti-harakatlarning qat'iyatsizligi, motivlar kurashida ifodalangan qo'rquv holati. Ingliz birliklarida "dread (fear)" semasi o'zgarasdir: pucker factor -qo'rquv; higher hoverkuchli qo'rquv; white feather- qo'rqqoqlik; big girls blouse- shubhalar va qo'rquvlar bilan qiynalgan odam; (to be (all)/feel adrift-qo'rqqoqlik ma'nolarini ifodalovchi iboralarga duch kelsak, rus materialida ayiq kasalligi - qo'rquv, qo'rqqoqlik; drift qilmoq — qo'rqqoqlik; dreyfun- qo'rqqoqlik kalamush kabilarni uchratamiz. Shuningdek, o'zbek tilshunosligida esa quyonyurak, yuragi tushdi-qo'rqib ketdi, Chumchuq pir etsa, yuragi shir etadi - o'ta qo'rqqoqlik inson kabi iboralar uchraydi. Yuqorida aytilganlarning natijasi o'laroq, tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, qo'rquv yuqori ijtimoiy ahamiyatga ega va inson faoliyatiga ta'sir qilish qobiliyati bilan ajralib turadi. Shu sababdan ham tushunchalarni o'rganish zamonaviy tilshunoslik taraqqiyotining muhim yo'nalishlaridan biridir.

Inson zoti boshqa mavjudotlardan tilining, ongining, his-tuyg'ularining mavjudligi bilan farq qiladi. Hali endi inson yaratilganda, ibtidoiy davrda, inson tili, ongi shakllanmasdan turib, turli xil tabiatning ofatli hodisalariga, xavf-xatarlariga uchraydi. Va albatta, ushbu hodisalar, xavf-xatarlarga nisbatan ularda qo'quv hissi uyg'onadi. Qo'rquv hissi odam o'zining xotirjamligi va biologik yoki ijtimoiy mavjudligi uchun xavfli deb hisoblangan vaziyatda bo'lganda paydo bo'ladi va u o'zini o'zi himoya qilish uchun signaldir. Shu bilan birga barcha inson zotiga xos va tabiiy bo'lgan tuyg'u. Tabiiyki, inson qo'rqan narsa-havodislardan uzoqroq turish, ularni tilga olmaslikka harakat qiladi. Ushbu xavf-xatarlardan saqlanishning yagona chorasi ularning nomini aytishni man etish, atamaslik deb tushunishgan.

Salbiy his-tuyg'ularni bildiruvchi leksik sohaning leksik-semantik tahlilining ahamiyati, uni to'g'ri o'zlashtirishdagi o'rni va mohiyatini atroflicha aniqlash so'ngi yillarda tilshunoslikda asosiy mavzulardandir. Garchi "qo'rquv" salbiy ta'sir bilan bog'liq bo'lsada, bu borada fenomenologik sohada aniq farqlanmagan. Qo'rquv hissi har doim ham inson hayotida salbiy rol o'ynamaydi. Qo'rquvning birinchi navbatdagi vazifasi uning ijtimoiyligidir. Bu funktsiya mohiyatan insonlar bilan bog'liqligi (bo'lishi mumkin bo'lgan xatolarning oldini olishga yordam beradi va vaziyatlar qurboni bo'lish xavfidan himoya qiladi yoki uni kamaytiradi yonki, bu hissiyotning me'yordan oshishi insonni psixologik kemiradi, sog'ligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi) bilan izohlanadi. Qo'rquv paydo bo'lishiga ko'ra tashqi va ichki qo'rquvlar, normaga ko'ra - normal va patologik bo'linadi. Qo'rquvni ichki va tashqi turlariga ajratishni mutlaqlashtirish to'g'ri bo'lmaydi, zeroki, ikkisi bir-biriga uzviy bog'liq holda kechadi. Qo'rquv konseptini bir sistema sifatida qabul qilamiz. Shunda sistemadagi tashqi va ichki qo'rquv elementlarining birlashtiruvchi xususiyati har ikkisining mental birlik ekanligi, differensial belgi jihatidan esa qay tarzda vujudga kelishi bilan izohlanadi. Ichki qo'rquvlar ratsional va empirik me'yordan og'ish natijasida inson ruhiyatida, ichki ong oqimida kechuvchi konseptdir.

Dahshat uning yuragiga raxna soldi atrofida yelib yurgan arvoqlar keldi. Uning eti jivillashib ketdi, sochi boshidagi ro'molini bir qarich ko'targanday bo'ldi.

Yuqorida qo'rquv konsepti inson ongiga ta'siri va buning natijasida insonning ichki olamida paydo bo'lgan emotsional nuqtalarni linvistik birliklar orqali ifodalanganini ko'rishimiz mumkin. Ikkinchi misolda muhit (kontekst misolida qabrston) o'zi bilan bog'liq assotsiatsiyalarni inson ongida paydo qilgani va paydo bo'lgan tushunchalar zanjiri qatorida qo'rquv konseptining yetakchilik mavqaida ekanligi ichki tasavvurning inson tashqi qiyofasida paydo qilgan holati orqali ochib berilgan. Tashqi ta'sir natijasida paydo bo'luchi qo'rquv qisqa muddatli ekanligi bilan xarakterli. Aksariyat hollarda tashqi aloqaning ongga ta'sirida keskinlik darajasi yuqori bo'ladi va shu sababli salbiy oqibatlarni keltirib chiqarish xavfi mavjud: duduqlik, qaltiroq shular jumlasidandir.

Xulosa

Qo'rquv konseptini o'rganish mobaynida tajovuzkorlik, og'riq, qiziqish, jasorat, hasad, vahima kabi konseptlar bilan bog'liqliklar yoritilgan. Mazkur ma'lumotlar qo'rquvning boshqa his-tuyg'ular bilan bog'lanishlarini verbalizatsiya qilishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish bilan birga o'rganilayotgan tushunchaning qo'shimcha mazmunli tomonlarini ochib berishga va uning ichki leksik-semantik tuzilishini batafsilroq ko'rsatishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aaker, J. L., A.M. Brumbaugh, and S.A. Grier. 2000. Nontarget markets and viewer distinctiveness: the impact of target marketing on advertising attitudes. *Journal of Consumer Psychology* 9, no. 3: 127–40.
2. Belkaoui, A., and J.M. Belkaoui. 1976. A comparative analysis of the roles portrayed by women in print advertisements: 1958, 1970, 1972. *Journal of Marketing Research* 13, no. 2: 168–72.
3. Chu, K., D.-H. Lee, and J.Y. Kim. 2016. The effect of non-stereotypical gender role advertising on consumer evaluation. *International Journal of Advertising* 35, no. 1: 106–34.

4. Haller, B.A., and S. Ralph. 2001. Profitability, diversity, and disability images in advertising in the United States and great britain. *Disability Studies Quarterly* 21, no. 2: 1–16.
5. Osgood, C.E., and P.H. Tannenbaum. 1955. The principle of congruity in the prediction of attitude change. *Psychological Review* 62, no. 1: 42–55.
6. Thompson-Whiteside, H. 2020. Something in adland doesn't add up: It's time to make female creatives count. *Business Horizons* 63, no. 5: 597–606.
7. Sadullaeva N., Sapaeva D. Analysis of Eponyms in the Terminology of Dermatovenerology //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – C. 452-459.
8. Sadullaeva, N., & Bakhtiyorova, M. (2021). Reflection of Onomastic Principles in Naming. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 3001-3007.
9. Sadullaeva N., Burieva U. The Peculiarities of Incomplete Sentences in Modern English //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – C. 3008-3020.
10. Sadullaeva S., Arustamyan Y., Sadullaeva N. Shifting the assessment paradigm from knowledge to skills: Implementation of new appraisal procedures in EFL classes in Uzbekistan //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. – 2019. – T. 9. – №. 1. – C. 4943-4952.
11. Arustamyan, Y., Siddikova, Y., Sadullaeva, N., Solieva, M., & Khasanova, N. (2020). Assessment of Educational Process and its Organization. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(S1), 573-578.
12. Nilufar S., Elvira A. GENDER SPECIFICITY OF PEDAGOGICAL DISCOURSE //INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES WITH HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. – 2023. – T. 3. – №. 08.05. – C. 187-190.
13. Gulnoza K., Sadullaeva N. LINGUISTIC FEATURES OF GLUTTONIC DISCOURSE.
14. Djafarova, Dildora, Yaxshiboyeva Nodira, and Abdullayeva Zulfiya. "Socio-Cultural Memory And Its Reflection In French Phraseology." *Journal of Positive School Psychology* (2022): 2883-2889.
15. Yaxshiboyeva, Nodira. "Reconstruction of coloristic expressions in erkin azam's" noise" and" pakana's love"." *Конференции*. 2021.
16. Ilhomovna, Djafarova Dildora, and Bobokalonov Odilshoh Ostonovich. "Interaction of Language Games in the Articulation of “Historical Memory” Within French and Uzbek Phraseology." *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769) 2.1 (2024): 348-354.
17. Ilhomovna, Djafarova Dildora, Bobokalonov Odilshoh Ostonovich, and J. A. Yakubov. "Archaic Phraseological Units as Windows into “Historical Memory” in French and Uzbek Linguistic Traditions." *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157) 2.1 (2024): 163-169.
18. Ilhomovna, Djafarova Dildora, Bobokalonov Odilshoh Ostonovich, and Yaxshiboyeva Nodira Ergashovna. "Contemporary Usage of Archaic Phraseological Units Expressing “Historical Memory” In Uzbek and French Languages." *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769) 2.2 (2024): 371-377.
19. Ilhomovna, Djafarova Dildora. "Phraseological Units Expressing" Memory"/" Mémoire" in Linguistics and their Analysis through Texts." *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development* 2.11 (2023): 490-492.

20. Яхшибоева, Нодира. "Таржима жараёнида маданиятлараро мулоқотнинг социолингвистик хусусиятлари." Академические исследования в современной науке 2.17 (2023): 165-169.
21. Иногамова, Ф. М., and Н. Э. Яхшибоева. "Фразеологик маънонинг конвенциаллиги." Academic research in educational sciences 3.5 (2022): 1176-1182.
22. Яхшибоева, Н. (2023). Туристический дискурс как один из особых видов институционального дискурса. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(6), 879-884.
23. Яхшибоева, Нодира. "The role of tourism terminology in french." O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2023,[1/4] (2023).